

which is a part of a symbolic code of Moscow structure, which forms the «Moscow Text». Negative colored perception of a hero of the work based on the «native – alien» opposition and caused by some political and historical factors.

Keywords: postmodernism, chronotope, topography, city, sign, symbol, «Moscow Text».

Отримано: 21.06.2012 р.

УДК 811.111'373

Т.М. Петрова

АФІКСАЛЬНА ДЕРИВАЦІЯ ІМЕННИКІВ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено афіксальні моделі утворення іменників у давньоанглійській період. Розглянуто продуктивні суфікси та префікси, а також їх лексико-граматичне значення в процесі деривації.

Ключові слова: деривація, афіксація, основа, суфікс, префікс.

Афіксальне словотворення є одним з найбільш давніх в англійській мові продуктивних способів словотворення. Підвищений інтерес до нього є цілком закономірним: це пов'язано з тим, що, по-перше, дослідження похідних слів тривалий час будувалися тільки на матеріалі афіксальних утворень, і, по-друге, «в афіксації семантичні зміни, які зазнає словотвірна основа, є експліцитно вираженими і пов'язані із додаванням до неї формальних показників» [5, с. 77], що, поза сумнівом, полегшує вивчення.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду конкретного матеріалу, необхідно розв'язати проблему розмежування афіксації і словоскладання. В деяких випадках вирішення питання про природу складників похідного слова (у широкому сенсі), зокрема, морфем, представляє певні труднощі. Це пов'язано з існуванням основ, які, на відміну від справжніх афіксів, що не мають самостійно і вільно функціонуючих корелятивів, співвідносяться за формою і за значенням із самостійними словами, «проявляють у своєму значенні, використанні і розподілі риси службових і неслужбових, кореневих і афіксальних морфем одночасно» [4, с. 133].

Вирішення питання про природу і спосіб творення слів з «напівафіксами» є важливим у зв'язку з існуванням в давньоанглійській мові слів типу *undercyning* «підлеглий правитель», *wiþerfeohrend* «супротивник», перші елементи яких мають кореляти серед прислівників (*under* «нижче, вниз, внизу», *wiþer* «проти») і прийменників (*under* «під», *wiþer* «проти»).

Відзначимо, проте, що визнання наявності «перехідної», «проміжної» зони між словоскладанням і афіксацією, існування якої зараз не викликає сумніву, відбулося не одразу. Деякі лінгвісти не визнавали правомірність виділення напівафіксів і розглядали їх або як афікси, що є генетично висхідними до компонентів складних слів, або як компоненти складних слів, що переживають лексичне спустошення і функціонально наближаються до афіксів, залишаючись при цьому основами.

Похідні з такими елементами займають особливе проміжне положення, зближуючись то з похідними афіксації, то із складними словами. З цієї причини їх можна описувати: 1) як особливі підтипи афіксальних утворень, оскільки морфема, про яку йдеться мова, відрізняються від повнозначних основ саме функціональною еквівалентністю чистим афіксам; або 2) як особливі підтипи складних слів; або 3) як моделі окремого, самостійного способу словотворення [2, с. 205].

Вирішення цієї проблеми ґрунтується на наступному положенні: «..кореневі морфемі службових слів можуть ототожнюватися з морфемами афіксації; це зумовлено специфікою службових слів, які за своєю функцією схожі з афіксами» [4, с. 255]. Причина цього в тому, що для ономазіологічного і когнітивного аналізу важливими є не стільки форма й етимологія, скільки значення і функція словотворчого елементу.

З усіх видів афіксації суфіксація є одним з найбільш важливих і продуктивних способів словотворення. Найбільшу продуктивність має суфікс *-er(e)*. В давніх поетичних пам'ятках, наприклад, в «Беовульфі», він майже не зустрічається, зате є поширеним в прозаїчних пам'ятниках, причому проникає в усі прошарки мови, включаючи розмовно-експресивну лексику, наприклад: *drincere* «п'яниця», *etere* «ненажера» [7, с. 287]. Похідні з цим суфіксом утворюються від основ інфінітива сильних (наприклад, *writere* «письменник», *bindere* «той, хто зв'язує; палітурник», *delfere* «землекоп») і слабких дієслів (*cwellere* «вбивця, кат», *licettere* «облудник, лицемір», *wendere* «перекладач»), а також від іменників (*bōcere* «книжник», *fidelere* «скрипаль», *tunglere* «астролог, астроном»).

Питання про значення цього суфікса по-різному вирішується різними дослідниками. Більшість дослідників протиставляють його значення сучасному значенню *-er*. Вони вважають, що в давньо-

англійській мові похідні на *-er(e)* позначали тільки людей, а значення неживого предмета набули в середньоанглійській або ранньоніованглійській період. Н. М. Амосова, П. М. Карашук та низка інших дослідників відносять появу у *-er(e)* інструментного значення до ранньоніованглійського періоду і пов'язують це з тим, що «з розвитком техніки ціла низка пристосувань, інструментів, приладів і т. п. стали виконувати ту роботу, яку раніше доводилося робити людині» [1, с. 156]. Кастовський Д. вказує, що «спочатку деривати, утворені за допомогою суфікса *-er*, означали тільки діячів-осіб, але пізніше, починаючи приблизно з XVI ст., з'являються номінації, що позначали інших виконавців дії і ще пізніше – недіячів» [7, с. 302].

Проте згідно з даними писемних пам'яток у давньоанглійській мові існували іменники на *-er(e)*, що позначали неживі предмети. Однак, в цьому випадку, в основному, цей суфікс зустрічається в запозиченнях з латинської мови, і, власне, такі утворення представлені одиничними прикладами: *wangere* «подушка».

Практично рівнозначною продуктивністю характеризується і суфікс *-nd*. З його допомогою оформляються похідні іменники чоловічого роду як від слабких (*cwellend* «вбивця», *dēmend* «суддя», *hœlend* «цілитель»), так і від сильних дієслів (*berend* «носильник», *helpend* «помічник», *rīdend* «вершник»); крім того, зафіксовані два похідних від претерито-презентних дієслів (*āgend* «власник» від *āgan* «мати, володіти» і *unnend* «дарувальник» від *unnan* «дарувати»).

Еквівалентом *-er(e)* на позначення осіб жіночої статі є суфікс *-estr(e)*. З його допомогою утворюються іменники жіночого роду зі значенням виконавця дії: від дієслів (*byrdestre* «вишивальниця» від *byrdan* «вишивати», *hoppestre* «танцівниця» від *hoppian* «стрибати, танцювати», *wītegestre* «віщунка» від *wītegian* «проорокувати») і від іменників (*fiðelestre* «скрипаль» від *fiðele* «скрипка», *lybbestre* «чаклунка» від *lybb* «ліки, отрута», *sēāmeestre* «швачка» від *sēām* «шов»).

Необхідно відзначити, що вже в давньоанглійській мові похідні з *-estr(e)* могли вживатися і на позначення осіб чоловічої статі, наприклад: *wæscestre* «мийник», *bæcistre* «пекар». Це явище по-різному тлумачиться різними лінгвістами. Згідно інтерпретації О. Есперсена, суфікс *-estr(e)* спочатку не мав ніяких родових відмінностей і міг однаково використовуватися на позначення осіб як жіночої, так і чоловічої статі [6, с. 130]. Більшість дослідників, проте, виражають незгоду з таким поглядом і пропонують інше пояснення. Згідно іншої думки, випадки використання похідних із суфіксом *-estr(e)* на позначення осіб чоловічої статі пов'язані з тим, що деякі види робіт (шиття, ткацтво, випікання хліба) виконувалися спочатку жінками, а пізніше стали виконуватися і чоловіками, і жінками. Потім, під впливом аналогії, могли з'являтися похідні з цим суфіксом, що означають професії, які не пов'язані за походженням з жіночою працею.

Найбільш переконливим видається статистичний аргумент. Згідно з даними, 38 зафіксованих слів на *-estr(e)* використовуються виключно на позначення осіб жіночої статі і тільки 3 вживаються на позначення осіб і жіночої, і чоловічої статі [6].

Для утворення найменувань осіб жіночої статі, що співвідносяться з найменуваннями осіб чоловічої статі, в давньоанглійській мові використовується суфікс *-en(e)*. Генетично він сходить до суфікса **-in*, тому в основному поєднується з варіантом кореневої голосної (*i*-умлаут), наприклад: *gyden* «богиня» (від *god* «бог»), *men(n)en* «служниця» (від *man(n)* «людина, слуга»), *fixen* «лисиця» (від *fox* «лис»), і без умлауту: *cāsern* «імператриця» (від *cāsere* «імператор»), *nefene* «племінниця» (від *nefa* «племінник»), *βēðwen* «служниця» (від *βēðw* «слуга»). Це малопродуктивний суфікс; переважання похідних з результатом кореневої зміни дозволяє зробити висновок про давність більшості утворених з його допомогою похідних слів. У сучасній англійській мові збереглося лише одне слово з цим суфіксом: *vixen*.

Суфікс *-ing/-ling* викликає, мабуть, найбільшу розбіжність в описах. Проблема виникає вже при виділенні цього суфікса: чи вважати *-ing* і *-ling* різними суфіксами або двома варіантами одного суфікса. Р. Квірк і К. Л. Ренн вважають *-ing* і *-ling* різними суфіксами: з допомогою *-ing* утворюються конкретні похідні чоловічого роду зі значенням «людина, що походить від/з» або «людина, що асоціюється з», а з допомогою *-ling* – конкретні похідні чоловічого роду зі значенням димінутивності [8, с. 117]. Проте більшість дослідників вважають, що *-ling* є розширенням суфікса *-ing*, що відбулося, швидше за все, в результаті помилкового аналізу структури похідних з *-ing*, основа яких закінчувалася на *-l*, наприклад: *æðeling* «благородна людина» від *æðele* «благородний», *lytling* «дитина, малюк» від *lytel* «маленька».

Усі дослідники відзначають широку сполучуваність суфікса *-ing/-ling* (з прикметниками, наприклад: *geongling* «хлопець» від *geong* «молодий, юний»; з іменниками, наприклад: *Lēving* «син Левія» від *Lēvi* «Левій»; з дієсловами, наприклад: *flyming* «утікач, вигнанець» від *flyman* «втікати») і різноманітність смислових сфер, до яких належать утворені з його допомогою слова. Такі похідні включають назви осіб чоловічої статі, що характеризуються певними якостями, патроніміку, імена зі значенням димінутивності, назви тварин, птахів і рослин. Більшість дослідників включають сюди найменування неживих предметів з великим діапазоном значень: назви грошових одиниць (*cāsering* «монета із зображенням імператора»), їжі (*beorfling* «прісний хліб»), одягу і взуття (*hemming* «чоботи зі шкіри»), конкретних предметів (*īdeling* «дрібничка») і т.д. Для неживих іменників цей суфікс може мати також варіант *-(l) ung*.

Залишками зниклої вже до давньоанглійського періоду моделі є відіменникові похідні чоловічого роду з *-en*, що представлені одиничними прикладами: *bēōden* «начальник», *dryhten* «повелитель, пан» [1].

Агентивні іменники чоловічого роду утворювалися в давньоанглійській від дієслів і за допомогою суфікса *-el*, наприклад: *býdel* «посланець». Усі дослідники відзначають також здатність цього суфікса утворювати неживі похідні. За допомогою цього суфікса утворюється також значна кількість неживих похідних чоловічого роду як від сильних, так і від слабких дієслів, наприклад: *býtel* «кувалда, молоток», *slegel* «пристосування для гри на арфі». Д. Кастовський виділяє похідні зі значенням об'єкту дії (*scytel* «стріла; те, чим стріляють»), інструменту (*spinel* «веретено»), місця (*smysel* «нора») [7, с. 292].

Продуктивним є варіант германського суфікса *-sl-* з метатезою, тобто *-els*, за допомогою якого утворюються назви неживих предметів від сильних дієслів (часто з *i*-умлаутом) і від слабких, наприклад: *pricels* «стимул», *wæfels* «обмотування, плащ».

Н. М. Амосова виділяє іменний результативний суфікс *-d*. Віддієслівні похідні з ним мали значення «продукту дії, що виражена в корені», наприклад: *brēād* «нитка» від *brāwan* «тягнути», *brēōd* «хліб» від *brēōwan* «заквашувати». Вже в давньоанглійській мові цей суфікс був непродуктивним [1, с. 50].

До різних смислових сфер належать віддієслівні неживі похідні з *-en*: найменування інструментів (*hlæden* «відро, черпак»), місця дії (*hengen* «хрест, шибениця»).

Префіксація в утворенні іменників грає помітно меншу роль, ніж суфіксація. Використовується вона тільки при утворенні іменників від іменників; в інших випадках префікс у складі іменника вказує лише на те, що слово було утворене від похідної (префіксальної) основи. Таким чином, тут йдеться про префіксні основи, які вже в готовому вигляді, подібно до простих основ, оформляються суфіксами. Префікси змінюють значення слова, «додають певний семантичний відтінок» [3, с. 27], але, на відміну від суфіксів, в більшості випадків не вносять ніяких змін до приналежності основи до тієї або іншої частини мови, не відіграють класифікуючої ролі; префіксні моделі можуть бути тільки нетранспонуючими.

Розглядаючи схеми префіксальних іменників, дослідники виділяють три основні дериваційні моделі. За першою схемою – «префікс + іменник» – за допомогою існуючих префіксів утворюється більшість похідних префіксних іменників, наприклад: *unwine* «недруг, ворог» від *wine* «друг», *onmearcung* «напис; щось, написане поверх, на чому-небудь» від *mearcung* «знак, позначка», *foredūru* «передні двері, ганок» від *dūru* «двері».

Значення конкретних префіксів не викликають розбіжностей у різних дослідників. При описі префіксів, що утворилися з прийменників або прислівників, традиційно відзначається, що вони, зберігаючи просторові значення, можуть розвивати «шляхом узагальнення і абстракції» й інші значення. Наприклад, *ofer-*, зберігаючи просторове значення прийменника «над, поверх» (*oferbræw* «брова» від *bræw* «повіка, вія»), розвиває значення надмірності (*ofermæcga* «видатна людина» від *mæcga* «людина») [8]. *Under-* з просторовим значенням «нижче за певний рівень» в найменуваннях особи набуває значення «нижчий за рангом».

Дві інші схеми в давньоанглійській мові пов'язані тільки з префіксом *ge-*, що походить від основи прислівника зі значенням «разом», що етимологічно відповідає латинському *cum*. За германською моделлю «префікс + основа іменника + основоутворюючий суфікс *-ja*» зі значенням збірності, множинності, колективності, утворювалися іменники і в давньоанглійській мові, наприклад: *gebrōðor* «брати, братія» від *brōðor* «брат», *gedōhtra* «дочки» від *dōhtor* «дочка».

Практично не описаною в літературі залишається давньоанглійська модель, за якою утворюються імена дійової особи зі значенням співучасті, спільності дії типу *gefera* «товариш, супутник» від *feran* «подорожувати», *gelonda* «співвітчизник» від *lond* «країна, район». Вона розглядається її як узагальнююча германські префіксально-суфіксальні моделі «*ge-* + основа іменника + основоутворюючий суфікс *-jan*» і «*ge-* + основа іменника + основоутворюючий суфікс *-an*» модель з основоутворюючим суфіксом *-an*.

Проте, таке пояснення є неприйнятним у зв'язку з відсутністю в основоутворюючих суфіксів словотворчої функції.

Список використаних джерел

1. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Н.Н. Амосова. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1956. – 218 с.
2. Гухман М.М. Морфологическая структура слова в древних германских языках // Сравнительная грамматика германских языков / Гл. ред. М.М. Гухман. – Т. 3. – М.: Издательство АН СССР, 1963. – С. 7-38.
3. Каращук П.М. Аффиксальное словообразование в английском языке / П.М. Каращук. – М.: Высшая школа, 1965. – 173 с.

4. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа (на материале германских языков) / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1974. – 319 с.
5. Харитончик З.А. Проблемы словообразования в современном английском языке / З.А. Харитончик. – Минск: МГПИИЯ, 1983. – 118 с.
6. Jespersen O. The ending –estre / O. Jespersen // The Modern Language Review. – Vol. 22. – 1927. – # 2. – P. 129-136.
7. Kastovsky D. The Old English suffix –er(e) / D. Kastovsky // Anglia. – 1971. – V. 89. – Н. 3. – P. 285-325.
8. Quirk R., Wrenn C.L. An Old English Grammar / R. Quirk, C.L. Wrenn. – London: Methuen Co. Ltd., 1976. – 166 p.

Summary. The article deals with the affixational word-formation of nouns in Old English. The most productive affixes and their lexico-grammatical meanings in the process of derivation have been analyzed.

Key words: derivation, affixation, stem, suffix, prefix.

Отримано: 29.07.2012 р.

УДК 821.161.1 – 1 «19/20»

Ю.В. Поддубко

ЛИРИЧЕСКИЙ ЦИКЛ А. КУШНЕРА «РИМСКИЙ УЗОР»

Статтю присвячено аналізу циклу Олександра Кушнера «Римський візерунок». Показано, що змістоутворюючими мотивами, які визначили цілісність циклу, стали мотиви пам'яті, слави, влади, людської гідності, любові. Кушнер уявляє історію людства як єдиний потік, тому епоха Римської імперії не відокремлена від майбутнього часу, а співіснує в свідомості ліричного героя циклу з сучасністю. Кожна людина є відповідальною за збереження справжніх цінностей.

Ключові слова: цикл, мотив, образ, сюжет, ліричний герой, культура, історія.

Александр Кушнер вошел в историю русской литературы, прежде всего, своими стихотворениями, собранными в отдельных поэтических сборниках, а также статьями о русской литературе. В книгах стихов Кушнер чаще всего располагает произведения по разделам. Однако до последнего времени поэт практически не обращался к такому жанрообразованию, как лирический цикл. Исключением стал опубликованный в 2006 году на страницах журнала «Новый берег» (№12) цикл стихотворений «Римский узор». Все шесть произведений, включенные самим автором в этот цикл, уже печатались ранее в различных сборниках поэта – «Таврический сад» (1984), «Дневные сны» (1986), «Живая изгородь» (1988). Но в журнальном варианте они были осмыслены поэтом как некое смысловое единство. Можно было бы предположить, что все шесть стихотворений связаны лишь единой тематикой, обращением к римским ассоциациям, что, несомненно, отражает круг интересов А. Кушнера. Но, думается, что единство этой группы стихотворений обусловлено значительно более сложными причинами. Сам автор в предисловии к публикации цикла проводит параллель двух империй – Римской и советской. По мысли поэта, все империи имеют общие типологические черты: «то же представление о могуществе и величии, то же приношение частной жизни в жертву государству, то же стремление частного человека к обретению «тайной свободы», та же обреченность этой власти и государства на крушение и гибель» [3]. Конкретно советское государство представляется поэту прямым наследником Российской империи: «военная сила, подавление личности, стремление к славе, высокое предназначение литературы, любовь как прибежище и защита от тяжелого морока официальной идеологии – все это родовые, общие черты...» [3].

В своем лирическом цикле Александр Кушнер размышляет и о природе власти, значимости славы, смысле бессмертия, и о таких непреходящих человеческих ценностях, как любовь, мужество. По признанию самого поэта, в том порядке, в котором расположены написанные ранее стихотворения, они обретает «некий смысл» [3].

Опираясь на труды таких известных ученых о жанре цикла в русской поэзии, как В.А. Сапогов, М.Н. Дарвин, Л.В. Спроге, И.В. Фоменко, Л.Е. Ляпина [1; 4; 5; 6], мы ставим целью данной статьи рассмотреть стихотворения «Римского узора» как циклическое единство. В.А. Сапогов определял лирический цикл как «новый жанр, стоящий где-то между тематической подборкой стихотворений и поэмой» [5, 90]. Жанровыми чертами лирического цикла Сапогов считал на-